

Faşizm ve İdeoloji - II -

Ceviren MAHMUT MUTMAN

KÜÇÜK BURJUVAZİNİN ÖZELLİKLERİ

Küçük burjuvaziye konu alırken Poulantzas, «orta sınıflar», «orta kesimler» v.b. sosyolojî literatüründe kullanılmış ve hattâ Marksist analize bile sokulmuş bulunan kavramlardaki bulanıklık ve belirsizliğin üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Bu sonuncu açıdan eleştirisi, özellikle FKP'nin bu kavramlar hakkındaki görüşlerinde odaklanmıştır. Dolayısıyla şöyle diyor: «FKP görüşü, ücretli - gruplamalarının işçi sınıfı içine çözülmesini reddederken, onların sınıfsal özgünlüğünü, veya bir sınıfa mensup olduklarını bile, gene de kabul etmemektedir. (Aslında onlar «ara ücretliler tabakası» olarak adlandırılmaktadır.)... Hiçbir yerde **Traité** şu soruyu cevaplandırmaz: Bu gruplamalar hangi sınıfların tabakalarıdır ve sınıf aidiyetleri kesinlikle nedir?»³⁰ Ara kesimlerin —ki sınıf aidiyetleri belirsizdir— egemen üretim tarzının iki temel sınıfı arasındaki mücadele tarafından ayrıştırılacaklarına dair bu yaklaşımı, Poulantzas yanlış saymaktadır. «Sınıf mücadelesi ve içerdiği kutuplaşma, sınıfların yanında veya çevresinde gruplamaların ortaya çıkmasına yol açmaz ve açamaz —sınıf aidiyetleri bulunmayan gruplamalar—; basit bir nedenden dolayı: Sınıf aidiyetinin kendisi, sınıf mücadelesinden öte bir şey değildir ve bu mücadele, ancak toplumsal sınıfların yerlerinin varolmasıyla varolur. Sözün kısası, sınıf mücadelesi içersinde —yine de— yer alan «toplumsal gruplamaların bulunduğunu iddia etmek anlamsızdır.»³⁰

Poulantzas daha sonra bu «orta katmanların» doğal sınıfsal özelliklerini ortaya çıkarmaya girişir ve onları iki gruba bölünmüş olarak gösterir: Eski ve yeni küçük burjuvazi. Sorun şu: Bu gruplar ideolojik ve politik açıdan, görece olarak, birleşik bir tarzda hareket ederler; fakat ekonomik açıdan üretim sü-

recindeki yerleri açıkça farklıdır. Onların sınıf birliği, sınıfların belirlenmesinde ekonomik ilişkilerin temel ölçüt olduğu yolundaki Marksist görüşe nasıl uygun düşebilir? Poulantzas'ın cevabı şöyle: Sınıfsal belirlenmeye politika ve ideoloji de müdahale eder; böylece küçük burjuvazinin sınıf birliği ekonomik ilişkilerdeki farklı yerlerine rağmen ideolojik ve politik ilişkiler düzeyinde aynı etkileri üretmesiyle sağlanır.

Poulantzas, gerçek bir sorunla başa çıkmayı denemiştir, ama önerdiği çözüm açıkça yetersizdir. Ekonomik ilişkilerin sınıfsal belirlenmedeki **tek** ölçüt olamayacağını söylemekle işe başlayıp, küçük burjuvazinin sınıf birliği tanımlamasından ekonomik ilişkileri **tümüyle** çıkarmaya dek gitmiştir. Ayrıca, Poulantzas'a göre, küçük burjuvazi kendi ideolojik söylemine sahip değildir —ve bu doğrudur—; genellikle onun ideolojisi, kendi «öğelerinin», kapitalist toplumsal formasyondaki temel sınıfların ideolojik söyleminin içersine sokulmasından oluşur; böylece «**reductio ad absurdum**»* yoluyla şu sonuç çıkartılır: Statükocu anti - kapitalizmi ve «tırmanma ve devlete tapma» mitini burjuva politik söylemine sokan gruplar da küçük burjuvadır. Bu, Poulantzas'ın eleştirdiği «orta kesim» kavramlarından daha inandırıcı görünmüyor, tersine daha bulanık ve belirsiz. Ayrıca, ölçütünü tutarlı olarak uygulamamaktadır Poulantzas: Küçük burjuvazi konusunda, kendi sınıf kavramlaştırmasından ekonomik ilişkileri dışalamakta aşırıya kaçarken, işçi sınıfının sınırlarını belirlemek için, üretici ve üretici olmayan emek üzerine uzun irdelemelere girişerek yalnızca üretici işçilerin işçi sınıfına mensup sayılabilecekleri sonucuna varır. Bu durumda, belirli üretici - olmayan ücretli kesimlerin politik ve ideolojik ilişkiler düzeyin-

* Saçmaya indirgeme; bir önermeyi, abartarak, gelişmelerini sergileme.

de benzer etkiler yaratarak, onların da işçi sınıfına mensup sayılmalarını sağlayıp sağlamayacağını kendi kendisine sormaz.

Poulantzas'ın analizindeki yetersizliğin nedenini keşfetmek pek zor değil. Sorunun kavramlarını doğru olarak koyduğu ve çözümün nerede bulunacağını gördüğü halde, tatmin-kâr bir cevap formüle edememekte, çünkü bunu, analizin bütününe hâkim olan o genel varsayım içinde yapmaya çalışıyor: Her çelişkinin bir sınıf çelişkisine indirgenmesi ve her ideolojik ögeye sınıfsal bir aidiyet yüklenmesi. Bu varsayımlardan yola çıkıldığında, küçük burjuvazinin görece ideolojik birliğinin, tek başına, onun sınıf birliğini gösterebileceği açıktır; ama bu iddianın —uzlaşmaz bir mantıkla— varacağı yer, Marksizmin temellerinin doğrudan reddidir: Sınıfın üretim ilişkilerinin dışında bir tanımlaması. Poulantzas, küçük burjuvaziyi sınıfsal olarak karakterize etmenin Marksist toplumsal sınıflar teorisinde anahtar nokta olduğunu söylüyor ve haklı. Kendi analizi, bunun aynı zamanda sınıf indirgemeciliğinin Akhilleus topuğu olduğunu kanıtlamaktadır.

Ben çözümü, çeşitli indirgemeci varsayımları kesinlikle reddederek, başka yerde aramızın zorunlu olduğunu düşünüyorum. Kapitalist toplumdaki, genellikle «orta sınıflar», «ara tabaka» v.b. kategoriler içinde ele alınan toplumsal birleşikliklere (ensemble) baktığımızda, ekonomik ilişkiler alanına girişlerindeki çeşitliliğe karşın, ortak bir temel özellik gösterdiklerini görüyoruz: Toplumdaki egemen üretim ilişkilerinden kopuklukları. Bu, onların egemen blok ile çelişkilerinin, egemen üretim ilişkileri düzeyinde değil, sözkonusu toplumsal formasyonda egemenlik sistemini oluşturan politik ve ideolojik ilişkiler düzeyinde ortaya çıktığı anlamına gelir. Fakat, gördüğümüz gibi, **bu bir sınıf çelişkisi değildir.** Sözkonusu kesimlerde, **halk** kimliği, **sınıf** kimliğinden çok daha önemli bir rol oynar demektir bu... Eski ve yeni küçük burjuvazinin iki ayrı sınıf —ya da ikincisinin durumunda, sınıf bölümü— olduğu açıktır. İdeolojik birlikleri, dolayısıyla, bir sınıf birliğini yansıtmaz; ideolojik yapılarının tümünün belirlenmesinde, popüler - demokratik çağırımların onların özgün sınıf çağırımlarından çok daha önemli olduğu bir gerçektir. Küçük burjuvazinin farklı kesimleri arasındaki değişik sınıf çağır-

malarının varolduğu tartışılmaz; ama ancak ikincil olarak. Demokratik mücadele her zaman sınıf mücadelesinin egemenliği altında bulunduğuna göre, görmüş olduğumuz gibi, orta kesimlerin popüler - demokratik ideolojisi, kendi söylemini örgütlemekte yetersizdir ve yalnızca burjuvazi ya da proletaryanın ideolojik söylemi içerisinde varolabilir. Popüler - demokratik ideolojinin sınıfsal ideolojik söylemlere eklenmesi için mücadele, kapitalist toplumsal formasyonlardaki temel ideolojik mücadeledir. Bu anlamda, FKP tarafından kullanılan formülün —ara ücretliler tabakası— sınıfsal belirsizliği, yetersiz olmakla birlikte, Poulantzas'ın düşündüğü kadar yanlış değildir. Bu kesimlerin politik ve ideolojik pratiğine sınıf çelişkisi olmayan bir çelişkinin egemen olduğu sezgisini yansıtmaktadır; öyle ki, eğer işçi sınıfı kendi sınıf kimliğini de, halk olarak kimliğini de, ideolojisinde özümlemek zorundaysa, bu ara kesimler hemen hemen yalnız 'halk' olarak bir kimliğe sahiptirler. Bunun anlamı, orta sınıfların demokratik mücadele için doğal bir alan ve aynı zamanda, görmüş olduğumuz gibi, politik sınıf mücadelesi için **par excellence** (mükemmel) bir alan olduğudur. Çünkü bu, «halk» ve sınıflar arasındaki özdeşliğin sahneye geldiği noktadır; önceden verilmiş olmaktan uzak, bir mücadelenin sonucu olan bir özdeşleşme; bunun, kapitalizm altında her politik krizin çözülmesinin dayandığı temel mücadele olduğunu söyleyecek kadar ileri gideceğiz. Şimdi faşizmin içersinden çıktığı **krizi** incelemek için gerekli tüm ögelere sahibiz.

FAŞİZMİN YÜKSELİŞİ: İKTİDAR BLOKU KRİZİ

Faşizm ikili bir krizden doğdu: 1) halk kesimleriyle olan çelişkilerini geleneksel kanallardan özümleyip nötralize edemeyecek durumdaki iktidar blokunun krizi; 2) halk mücadeleleri üzerinde egemenlik kuramayan, popüler - demokratik ideoloji ve kendi devrimci sınıf hedeflerini tutarlı bir politik ve ideolojik pratik içinde eritemeyen işçi sınıfının krizi.

Birinci durumdan başlayalım. İktidar bloku/«halk» çelişkisinin nötrleştirilmesi için burjuvazinin yükselişi sırasında tipik olarak uyguladığı yöntem, Giolitti zamanının İtalyan politika geleneğinde, bu sürecin adlandırıldı-

ğı deyimde sentezlenebilir: **Transformizm**. Yeni toplumsal gruplardan gelmesi olası bir muhalefetin politik nötrleştirilmesi için, onların temsilcileri olan siyasi örgütlerin iktidar blokuyla bütünleşmesi böylece anlaşılabilir. İngiliz parlamenter rejiminin ilerici «demokratikleştirme»sinden, Giolitti'nin «sosyalist monarşi»sine kadar, Prusya «muhafazakâr devrimi» de dahil, 19. yüzyıl Avrupa tarihi bize bu mekanizmanın birçok örneklerini sağlıyor. Temel ideolojik işlevi, «halk»/iktidar bloku çelişkilerini sistemin içinde özümleyerek, popüler - demokratik çağırımlarla egemen ideolojik söylem arasındaki eklenmenin kopmasını önlemek. En ilkel ve katıksız biçiminde bu mekanizma, **clientelism** yoluyla işler: Popüler - demokratik çağırımlar vardır, ama yalnızca bireyselleştirilmiş popüler talepler düzeyinde. «Ezilmiş»in (underdog) taleplerinin bireysel tatmini, kendilerini «Halk'ın dostları» olarak tanıtan yerel eşraf ve politika patronları tarafından karşılanır. Daha üst düzeyde bu işlev, giderek sistemle bütünleşen popüler partiler tarafından yerine getirilir. Özellikle endüstrileşmeyle birlikte toplumsal değişimin hızlandığı, ataerkil yapıların krize girdiği kentsel kesimlerde, yeni grupları daha karmaşık mekanizmalar yoluyla iktidar bloku ile bütünleştirmek, ideolojilerinin varolan egemenlik sistemini tehlikeye sokacak kadar radikalleşmesini önlemek bakımından zorunludur. Aslında bu, Faşizm öncesi Avrupa geleneğinde, Radikal partilerin işleviydi. Son olarak, kopma, «halk»/iktidar bloku çelişkisinin nötralize edilemediği an, Jakobenzmi üretir: «Halk» ne tecrit edilmiş taleplerle, ne de **sistem içinde** örgütlenmemiş bir alternatif olarak değil, sistemin kendisine karşı bir politik alternatif olarak ortaya çıkar. Popüler - demokratik çağırımlar, burjuvazinin politik söylemi içerisinde bir öge olmaktan çıkarak, sınıflı topluma uygun düşecek en yüksek derecede özerkliğe ulaşır. Bu özerklik kesinlikle geçicidir, ergeç popüler çağırımların sınıfsal ideolojik söylemler içersine yeniden özümlemesiyle çözülür; fakat her durumda, bu an, popüler - demokratik çağırmanın, kendisini —gerçek saflığıyla diyelim— gösterdiği andır.

Bu anlamda Poulantzas'ın Jakobenzm'in bir küçük burjuva ideolojisi olduğu yolundaki tezi, ancak getireceğimiz iki dizi tanımla-

mayla kabul edilebilir. İlk olarak, istisnai kriz durumlarında küçük burjuvazinin ideolojisi olabiliyorsa bile, Jakobenzm, küçük burjuva ideolojisinin doğal bir biçimi değildir; içlerinde popüler - demokratik çağırımların varolduğu, fakat burjuva politik söylemiyle birleşmiş ideolojilerde verilir: Analiz ettiğimiz dönemde bu burjuva ideolojileri popüler **clientelism** ve radikal parlamentarizmdir. İkincisi, Jakobenzmde küçük burjuva olan şey nedir, bu konuda açık olmak zorundayız. Böyle popüler - demokratik çağırımların küçük burjuva olduğunu söylemek, yanlışa düşmek olur; çünkü, daha önce belirttiğimiz gibi, popüler - demokratik çağırımlar sınıf ideolojileri değildir. **Küçük burjuva olan şey —burada Jakobenzm'in özü yatar— egemen bloka karşı mücadelenin, sınıflardan bağımsız, yalnızca demokratik bir mücadele olarak sürdürülebileceği sanıdır.**⁴⁰ Fakat popüler - demokratik çağırımlar, işçi sınıfının ideolojik ve politik söyleminin de aslı bir parçasını oluşturmak zorundadır. Sosyalist açıdan, en büyük devrimci hesaplaşma dönemleri, sınıfsal ideolojinin kendisini maksimum saflığı içerisinde gösterdiği dönemler değildir; tersine sosyalist ideolojinin popüler ve demokratik ideolojiyle tamamen aynı potada eridiği; proleter ideolojinin tüm ulusal gelenekleri özümlemeyi ve demokratik mücadelelerin en uç noktası olarak anti - kapitalist mücadeleyi, egemen bloka karşı saldırının ortak paydası olarak da sosyalizmi sunmayı başarmış bulunduğu dönemlerdir. Popüler - demokratik çağırımların zorunlu bir sınıf aidiyetleri bulunsaydı, bu durum gerçekleştirilemezdi. Son olarak, egemen blokun «halk»la çelişkilerini nötralize etmeyi becerdiği durgunluk dönemlerinde bile her zaman, jakoben programın bütünlüğünü koruyan ve onu uygulamaya çalışan, genellikle küçük gruplar halinde marjinal bir kesim kalır, diyeceğiz. Bundan dolayı, popüler - demokratik çağırımlar, burjuva söylemiyle, onun egemenliği altında birleşmiş olsalar da, hiçbir zaman onunla bütünüyle kaynaşmış olarak görünmezler ve toplumsal bilincin derinliklerinde her zaman potansiyel bir radikalize olma kaynağı olarak kalırlar. Resmî ideolojiye paralel ve onunla çelişkili olarak süregiden bu yeraltı siyasi radikalizm akımı İtalya örneğinde Mazzini ve Garibaldi geleneğiyle temsil edilir; egemen blokla he-

saplaşma isteğini ortaya koymaya çabalayan, aynı şekilde radikal her grup, zorunlu olarak bu geleneğe başvurmak zorundadır.

1. Dünya Savaşı öncesindeki uzun süren ekonomik yayılma döneminde «transformizm» yeterince işlev gördüyse de, savaşın sonunda, Almanya ve İtalya'da bunalıma düştü. Çelişkilerin birikimi, Poulantzas tarafından tamamen yeterli olarak anlatıldığı şekilde —bu bölüm kitabın en iyi bölümlerinden birisini oluşturmakta— bu sonuca yol açmıştır. Çelişkilerin bazıları görece olarak dış koşullara bağlıydı —ekonomik buhran, savaş için harekete geçirilen fakat daha sonra geleneksel siyasî yapılar tarafından yeniden özümlemeyen geniş kitleler v.b.— ama öbürleri iktidar blokundaki hegemonya krizinin eseri idi. Hegemonya krizi, Almanya ve İtalya'da teknelci kapitalizme geçişin aldığı özel biçimlerin sonucuydu. Poulantzas'ın belirttiği gibi, bu geçiş, Almanya örneğinde «yukarıdan aşağıya» Bismarck devriminin, Almanya'nın ekonomik birliğini tamamlamada yenilgiye uğraması ve toprak sahibi kesimin, Devlet aygıtında ekonomik ağırlığıyla orantısız bir güce sahip bulunması tarafından etkilenmiştir. İtalya örneğinde, çelişkilerin birikimi, **Risorgimento**'dan çıkan iktidar blokunun temsil ettiği politik uzlaşma ile daha da güçlenmişti; kuzeyin yükselen burjuvazisi ile güneyin feodal toprak sahipleri arasındaki ittifakla.

Bu sürecin analizimiz için önemli olan sonucu, teknelci kapitalizmin, ekonomik alanda kapladığı yerin giderek büyüyen önemine karşın, iktidar blokunda politik hegemonyasını kanıtlamayı —sermaye birikiminin gerektirdiği politik ve ekonomik yeniden - yapılaşma için zorunlu bir durum— imkânsız bulmasıdır. Çelişkileri tarafından hareketsizleştirilmiş, yürürlükteki politik sistem, bu dönüşümün içeriden işlemesi için yeterli kaldırıcı sağlamaktan yoksundu. Bu, teknelci sermayenin, hegemonyasını, Devletin biçiminde radikal bir değişmeyi içeren bir formül yoluyla empoze etmeye çalıştığı anlamına geliyordu. Bu açıdan ne Almanya, ne de İtalya'da bu dönüşüm askerî bir diktatörlük tarafından uygulanmaya konamazdı; bunu vurgulamak önemlidir. Almanya'da Wehrmacht Junkerlerin feodal etkinliği altında bir engel, İtalya'da da Ordu, monarşinin sağlam bir desteği idi. Bundan dolayı Ordu, teknelci sermayenin politika-

sının dayanak noktalarından birisi olmaktan öte, nötralize edilmesi gereken güçlerden birisiydi.

Teknelci sermaye kendisini yürürlükteki politik sisteme, sonuçta, radikal bir karşı çıkış içinde bulduğuna ve bu yüzden iktidar blokunun hiçbir aygıtını sıkı bir dayanak noktası olarak alamadığına göre ereklerine ancak bir kitle hareketine dayanarak erişebilirdi. Fakat her kitle hareketi onun ihtiyaçlarına uygun düşmezdi. Bu tip bir uyumlanmanın etkili olabilmesi için iki tür koşulun karşılanması gerekmektedir: 1 — hareket radikal olmak zorundaydı; yani sistemin içinde bir değişiklik formülü olarak değil, sisteme karşı bir alternatif olarak gösterilebilmesi gerekiyordu —öteki türlü, yönetimdeki sistem tarafından yutulur ve teknelci sermaye için gerekli yapısal değişikliklerin yürürlüğe konması imkânsızlaşırdı; 2 — harekete geçirme, radikal popülar hedefler ve sosyalist hedefler arasındaki herhangi bir özdeşliği önleyecek çağrılar (sosyalist) biçim kapitalist sınıfların tümüne karşı —teknelci sermaye dahil— bir tehdit teşkil ediyordu çünkü.

Savaş - sonrası bunalım, hem Almanya, hem de İtalya'da ilk koşulun gerçekleşmesini sağladı. Geleneksel kontrol mekanizmaları ve politik nötrleştirme eklemlenmesinin kopuşu ve hegemonya krizini tüm yoğunluğuyla duymaya başlayan egemen bloktaki felç, transformizm'in çöküşüne ve küçük burjuvazinin jakobenleşmesine yol açtı. Bunun neyi içerdiğini artık biliyoruz: Demokratik çağrılarının eklemlenmeden koparak, sınıf söylemlerinin dışında radikalize olması. Buhran, teknelci sermayenin ihtiyaçlarına uyarılacak kitleleri harekete geçirerek ilk koşulun oluşmasını sağladıysa, ikinci koşula ulaşılması —«halk» ve işçi sınıfı arasındaki özdeşleşmeyi gizleyecek çağrılarının üretimi— faşizmin özgün başarısıdır.

Faşizm ve teknelci sermaye arasındaki birlik nasıl kuruldu? Faşist hareket, hiçbir durumda, teknelci sermayenin bir icadı değildi. Poulantzas faşist çetelerin finanse edilmesi gibi durumların önemini asgariye indirgemekte tümüyle haklı. Hem bu finanse etme faşizmin büyük sermaye tarafından tutulan siyasî formül olduğunu kanıtlamaz, hem de finansman olayı büyük ölçüde abartılmış ve

çarpıtılmıştır.⁴¹ Teknelci sermaye son dakikaya kadar alternatif siyasetleri muhafaza etti: Schacht'ın aracılığıyla uygulanabilir duruma gelen birlik çok sonra ortaya çıktı. Nazizm kendi imkânlarıyla bir iktidar alternatifi oluşturduktan sonra; İtalya'da da sanayi kesimleri, Roma'ya yürüyüşün arefesine kadar, Faşistlerin ikinci derecede bir konumda bulunacakları, Orlando, Giolitti, ya da özellikle Salandra'nın aracılığıyla bir çözüm düşünüyorlardı. Dahası teknelci sermaye, faşist çözümü benimsemeye zorlanmadığı her durumda, onu benimsemeyi tercih etti; bazı durumlarda egemenliğini empoze etme sorununu parlamenter sistemin içinde çözümleyebildi (İngiltere, Fransa v.b.); başka durumlarda bunu askerî diktatörlükler aracılığıyla gerçekleştirdi (bugünkü birçok Latin Amerika ülkesinde olduğu gibi). Faşizmin kitle hareketi durumuna gelmediği ülkelerde teknelci sermaye ile bağlantısı bulunmaz. Sir Oswald Mosley veya Jose Antonio Primo de Rivera'nın teknelci sermayenin adamları olduğunu öne sürmek saçma olacaktır.

Ama ne olursa olsun, faşizm teknelci sermayeye, yerleşik iktidar sistemine karşı kitlelerin harekete geçirilişinden faydalanması için gerekli koşulu sağladı, popüler - demokratik çağrılarının sosyalist perspektiflerden kopuk olacağını garanti ederek. Bu hedef, faşizm tarafından ikili bir ideolojik dönüşümle gerçekleştirildi: 1) «halk»/iktidar bloku çelişkisi düzeyinde popüler çağrılar topluluğunun (ensemble), sınıf mücadelesi imkânını ortadan kaldıran bir özne aracılığıyla birleşmesi (unification) meydana geldi. Örneğin: savaş - sonrası bunalımını, Versay Antlaşmasının adaletsizliğini, enflasyonu, yabancı işgali altında tutmayı v.b. karmaşık bir şekilde yaşayan, radikalize olmuş Alman küçük burjuvazisi, nazizm tarafından ırk olarak çağırıldı. Bütün anti - plütokratik, ulusçu, demokratik yönler, yani egemenlik altında tutulan sınıfların «halk» kimliğini oluşturan tüm öğeler —ki bunlar iktidar blokuyla aralarındaki çelişkileri de dile getiriyordu— Nazi söyleminde vardı. Ama çağırılan özne irksal bir özneydi. Halk geleneklerinin irkçılıkla özdeşleşmesi yoluyla ikili bir hedefe ulaşıldı: Sisteme radikal bir karşı çıkışa uygun tüm Jakoben radikalizm alıkonurken, onun sosyalist yöne nötralize edilmesi engellendi. 2) Sınıf çağırma-

ları alıkonuldu, ama politik düzeydeki anlamları inkâr edildi —sınıf mücadelesi inkâr edildi yani. Bu ideolojik dönüşüm korporatizm'de ifadesini buldu. Politik mücadele düzeyindeki baş çelişki, görmüş olduğumuz gibi, «halk»/iktidar bloku çelişkisidir; işçi sınıfının politik mücadelesi, sosyalist mücadele ve halk mücadeleleri arasında bütünsel bir özdeşliği gerçekleştirmeye doğru zorunlu olarak giderken; burjuvazinin politik mücadelesi de, işçi sınıfının siyasî nötrleştirilmesi için, ikisinin birbirinden ayrı tutulmasına doğru gider. Bu siyasî nötrleştirme liberal parlamenter rejimde **reformizm ve sendikalizm** aracılığıyla işler; bu, işçi sınıfının —hedeflerinin, sistemin kendisine içsel, reformlar olduğu sürece— kendisini ülkenin tümüne politik bir alternatif olarak sunmasını mümkün kılar. Korporatizmde ise tersine «halk» ve **sınıf** birbirinden kesinlikle ayrılır ve aralarında hiçbir ortak alan hoşgörülmez. (Elbette ki, Nazi söyleminde bir Alman işçisi hem Alman, hem de işçi olarak çağırılır; hoşgörülmeyen şey, işçilerin Alman halkının tarihî çıkarlarının otantik temsilcileri oldukları doğrultusundaki iddialarıdır.)

Sınıf çağrılarını, korporatizm biçiminde muhafaza/nötralize edilmişse de faşist ideolojinin Jakoben ve anti - statükocu niteliği alıkonulmuştu. Bunun nedeni açık görünüyör; daha önce belirttiğimiz gibi, Jakobenizm olmaksızın, teknelci bölümün Devlet'in yeniden örgütlenmesi ihtiyacı karşılanamayacaktı; çünkü eski iktidar sistemi kendisini yeniden kurmaya gidecekti.⁴² Doğal olarak Jakoben çağrılarının alıkonulması tehlikeli bir oyundu, kolayca etkili bir anti - kapitalizme kayılabilirdi. İktidarın ele geçirilmesinden önceki dönemlerde sınıf mücadelesi faşist hareketlerin doğrudan içine işlemiş, ancak sert bir içsel tasfiye süreciyle anti - kapitalizme yönelik tehlikesi geçiştirilebilmişti. 1930 Sonbaharında, Nazi milletvekilleri Strasser, Feder ve Frick'in hisse senetleri için % 4 faiz tavanı, «bankacılık ve finans şöhratleri»ne ait holdinglerin tazminatsız kamulaştırılması, büyük bankaların ulusallaştırılmasını öngören bir yasa teklifi vermiş olduklarını belirtmek yeterli. Hitler, milletvekillerini tasarıyı geri almaya zorladı. Aynı tasarı, daha sonra, kelimesi kelimesine Komünist milletvekilleri tarafından getirildi ve Nazi milletvekilleri, Hit-

ler tarafından, karşı oy vermeye zorlandılar. «Resmî Jakobizm»den uzaklaşma eğilimindeki bu tür bir gelişme ihtimalinin önlenmesi, iktidarın ele geçirilmesinden sonra, kanlı temizlik hareketleri, sürekli ideolojik teyakkuz ve genel baskı uygulamalarını zorunlu kıldı. İtalya'da, faşist solda bulunması muhtemel anti - kapitalist eğilimlerin nötrleştirilmesi, Almanya'ya kıyasla, görece daha kolaydı; çünkü İtalyan faşizminin «aşırı» ucu, Mazzini ve Garibaldi geleneğinden destek alıyordu, ki bu da yerel bir burjuva radikal gelenek demektir. Almanya'da tersine, bu geleneğin yokluğu, Nazi solunu, kendisini oluşturan öğeleri büyük ölçüde —proleter çağırımların çok daha fazla önem taşıdığı— sosyalist gelenekten almasını zorunlu kıldı. Strasser ve Farinacci'nin konuşmalarının karşılaştırmalı analizi bu konuda şüpheleri giderir.

Faşizmin iktidara gelmesi ve radikal kesimlerini tasfiye etmesi ile birlikte, faşist hareket ve tekeli sermayenin aynı potada tamamen eridiği (kaynaştığı), —her zamanki ayırım yapılsa— hareket ve rejim arasındaki farklılaşmanın ortadan kaldırıldığı söylenebilir mi? Bildiğimiz gibi, Komintern, olumlu cevabı vurgulamaktadır; Poulantzas ise, Komintern'in görüşüne biçimsel olarak karşı çıkmasına rağmen, aynı yönde ilerliyor gibi görünüyor bana. Böylece, İtalya ve Almanya'da farklı işleyen, çok fazla karmaşık bir olay (fenomen) büyük ölçüde basite indirgeniyor. Almanya'da, şüphesiz, maksimum kaynaşma sağlandı. Ama bu noktada bazı ayrımların ortaya konulması zorunlu. Tekelci sermayenin uzun vadeli çıkarlarını temel alan bir ekonomi politikasının uygulanması —Nazizmin hiç şüphesiz yerine getirdiği gibi— tekeli sermayenin politik iktidarı doğrudan denetlediği anlamına gelmiyordu. Tekelci sermayenin yayılabilmesi için gereken ekonomik dönüşümü empoze etmesi karşılığında ödemek zorunda kaldığı fiat, egemen ekonomik kesimlerden görece özerkliği parlamenter rejimden çok daha fazla olan bir tür kapitalist devletin ortaya çıkışıdır. Poulantzas'ın doğru olarak belirttiği gibi, büyük sermaye ile Nazi hiyerarşisinin yüksek kademeleri arasındaki erimenin (özdeşliğin) politik önemi genellikle abartmalıdır. Tekelci sermayenin bu ortaklaşmalar yoluyla (örneğin Goering) Nazi Devlet'in içinde sağlam bir baskı grubu

oluşturmaya çalıştığı açıktır; fakat bunlardan Nazi Devlet'in büyük sermayenin buyruklarına bütünüyle tabi olduğunu çıkarsamak çok başka bir şeydir ve bir yığın tarihî kanıtı karşısına almaktadır. Nazi Devlet'in görece özerkliğini kesinlikle ortaya koyan gözlem ve analizleri haksızca reddetmekle, Poulantzas da eninde sonunda Komintern'le aynı hataya düşmektedir; bu (görece özerklik) olmaksızın savaş ekonomisi o biçimiyle örgütlenemezdi, ve büyük sermayenin, Hitler'in savaşın son dönemindeki intiharvari politikasını himaye ettiğini düşünmek de oldukça zor.

İtalya'da hareket ve rejim arasındaki erime azdı ve faşist «sol» tümüyle tasfiye edilememişti. «Eski rejim»in faşist Devlet tarafından özümlemesi tamamlanamamıştı ve monarşi, Devlet'in temellerini doğrudan tehlikeye sokacak bir buhran durumunda, politik bir alternatif olarak kendisini muhafaza ediyordu. Farinacci ve faşizmin radikal kesimlerinin, kendilerini anti - monarşik ve faşist Devlet'le büyük sermaye arasındaki erimeye (özdeşlenmeye) —hareketin ilk itişini biçimlendiren Jakoben özelemlerde düş kırıklığına yol açan bir çakışma—⁴³ doğrudan karşı olarak göstermeleri, bu anlamda karakteristiktir. Faşist sağ, tersine, kendisini tekeli sermayenin doğrudan müttefiki olarak ortaya koydu ve geleneksel kurumları mümkün olduğu ölçüde korumaya, rejimi tedrici olarak kurumsallaştırmaya ve liberalleştirmeye yöneldi. Rejim, Hitler'in yaptığı biçimde ikisinden birini bütünüyle özümleyip hazmedememektir, bu iki alternatif —Felice'nin deyişiyle iki «ruh»— arasında rejimi kurtaran, radikal faşizmin kitlesel harekete geçirilişi oldu; durgunluk yıllarında ise, tersine kurumcu eğilimler ağır bastı ve 1943'te faşist Devlet'in buhranı ile iki akım son bir bölünmeye uğradı: Dino Grandi'nin liderliğinde kurumcu faşizm, Mussolini'nin düşüşünde kışkırtıcı rol oynadı ve Kral'la birlikte Güney'e göç etti —İtalyan kapitalizminin bütün kesimlerinin desteğini alarak. Radikal faşizm, tersine, Salvo Cumhuriyeti macerasına girişti: Mazzini ve Garibaldi'nin radikal Jakoben geleneklerini ödünsüz temel alan, bölgesel kapitalizmle bağlarını koparmış, Alman işgalinin ağır gerçeliğinden kaynaklanan bir ütopya.

İktidar blokunda hegemonya krizinin İtal-

Birikim 48/44

ya ve Almanya'da faşist çözüme nasıl yol açtığını göstermiş bulunuyoruz. Ama temel bir nokta gene de açıklığa kavuşturulmayı bekliyor: Faşizm, «halk» ve işçi sınıfını birbirinden ayırmakta neden başarılı oldu? Neden küçük burjuvazinin jakobenizmi, işçi sınıfının söyleminde özümlelenerek, iktidar blokuna radikal bir karşı çıkış içine girmedi? Bu bizi faşizmi oraya çıkartan buhranın ikinci yönüne getiriyor: İşçi sınıfının buhranı. **Tezimiz, faşizm mümkün olsaydıysa bunun nedeninin işçi sınıfının —hem reformist hem de devrimci kesimlerinin— popüler - demokratik mücadele alanını terketmesi olduğudur.**

FAŞİZMİN YÜKSELİŞİ: İŞÇİ SINIFININ BUHRANI

Poulantzas kitabında, faşizmin ortaya çıkışına katkıda bulunan işçi hareketinin buhranını analiz ediyor. Buhrana yol açan hata ve sapmaları incelerken, onları, hepsinin kökeninde yatan tek bir temel hatada özetliyor: Ekonomizm. Poulantzas'ın ekonomizm eleştirisi, konunun derinliğine inen ve inandırıcı bir eleştiri; tezlerinin büyük bir bölümünü paylaşmamak zor. Gene de analizinde temel bir eksiklik var: Poulantzas, teorik yaklaşımının temel varsayımlarına bağlı kalıyor, ve sonuçta Komintern'in ekonomizmini eleştirirken, onun sınıf indirgemeciliğine bağlı kalıyor. Ekonomik determinizm eleştirilirken sınıf indirgemeciliğinin korunması, 20. yüzyıl Marksizm tarihinin sıkça tanık olduğu bir şey; Lukacs, Korsch ve genel olarak, bir yandan üst-yapılar veya bilincin önem ve özgünlüğünü vurgularken, öte yandan bunlara kesin bir sınıf aidiyeti yükleyen eğilimleri düşünmemiz yeterli. Poulantzas'ın durumu da, sonuçta daha önce belirttiğimiz gibi: Popüler - demokratik çağırımların özgün özerkliğini gözardı etmiş bulunuyor —ki bu olmaksızın faşizm olayı anlaşılabilir. Dolayısıyla, ekonomizm eleştirisi tek yanlı ve yetersiz, eleştirdiği kavramların yanlış olduklarını basitçe öne sürmekten öte gitmiyor. Faşist dönemde işçi hareketinin tüm hatalarının ekonomizmden kaynaklandığı konusunda Poulantzas'la aynı kanıda olsak bile, temel bir soru cevapsız kalıyor: Neden işçi hareketi ve Komintern ekonomistti? Poulantzas'ın getirdiği açıklamalar, şunlardan başka bir şey değil: II. Enternasyonal'in politik pratiğinin «tortularına dağı-

nık anlaşmalar,»⁴⁴ öznel hatalardan söz açmak ve SSCB'deki sınıf mücadelesine bir atıf, hiçbir şey açıklamayan bir atıf, çünkü Poulantzas'ın kendisinin de öne sürdüğü gibi, Avrupa Komünist hareketi üzerindeki etkisi, sonuncunun özgün ekonomizmi aracılığıyla iletildi. Sonuç ortada: Ekonomizm işçi sınıfının buhranının görünümüysen, bu buhranı ekonomizmin eleştirisi yoluyla açıklamanın imkânı yok; analizi derinleştirmek ve buhranın kök ve kökenlerini sınıf pratikleri alanında tespit etmek zorunlu.

Kendi sorumuzu cevaplandırmakla işe başlayabiliriz: Küçük burjuvazinin jakobenizmi neden sosyalist politik söylemle eklenmedi? Bunun cevabı, sosyalist politik söylemin yapılaşmasının, ilke olarak, sınıf çağırması olmayan tüm çağırımlarla eklenmeyi dışlamasındadır. Bunun neden böyle olduğunu anlamak için, işçi hareketinin Avrupa'da sınıfsal engel'in mutlak bir uzlaşmazlıkla korunması temelinde gelişip olgunlaştığını hatırladığımız gerekiyor. İşçi hareketi öylesine erken bir gelişme döneminde ve burjuvazinin etkilerine öylesine açıktı ki, sınıf kimliğini sağlama almasının tek yolu, sınıfsal engel işçi sınıfı ile toplumun geri kalan bölümü arasında mutlak bir ayırışma ölçütüne dönüştürmesiydi. İşçi sınıfının popülist burjuva politikacıları tarafından sık sık harekete geçirilip sonra da düş kırıklığına uğratılmış olması, işçi sınıfı çağırımlarının yaygın popülar çağırımlardan kopmasını zorunlu kıldı. Sınıf ideolojisinin kuruluşunu bulandırmamaları için yaygın popülar çağırımların «teşhir» edilmesi gerekiyordu. Bu teşhirin özgün mekanizması, her yaygın popülar içeriği, rakip sınıflardan birinin ideolojisinde bir öge olarak göstermekti: Burjuvazinin, küçük burjuvazinin, feodal toprak sahiplerinin v.b.. Bu yoldan, işçi sınıfının devrimci kararlılığı ve aynı zamanda tarihî ergenliği, kendilerini sınıf indirgemeciliğinde ortaya koyan politik ve ideolojik pratikleri meydana getirdi. Böylece, sınıf indirgemeciliği, bütün düzeylerde belirleyici duruma geldi: Politik hayat, aile ilişkileri, estetik v.b.: Parti - içi ve sendika - içi ilişkiler, gelecekteki toplumun önceden biçimlenmiş bir mikrokozmu olmak zorundaydı. Bu açıdan, özerk bir popülar - demokratik mücadelenin imkânı **ab initio** (daha baştan) dışlanıyordu: Demokratik mücadele en fazla,

Birikim 48/45

gerçekleştirilememiş burjuva görevler için bir gösterge ve burjuvaziyle, sınırlı hedeflere yönelik bir sınıf cephesi oluşturmaya elverişli bir durum olabilirdi.

Bu ilk evrede, bir görev, tüm öbürleri üzerinde öncelik kazandı: Sendikaların ve işçi sınıfının ekonomik mücadelesinin örgütlenmesi. İşçi sınıfı kendisini burjuva toplumu içinde bir baskı grubu olarak örgütlemeye başladı. Sınıf indirgemeciliği, üretim ilişkileri ve ekonomik mücadelenin **de facto** önceliği çevresinde işlev görüyordu. Bu baskı grubu eylemleri, işçi sınıfının gelecekte sosyalist bir toplumu örgütleme özelemleriyle nasıl bağdaşırıyordu? Ekonomizmin sahneye geldiği nokta burası: 1) kapitalist birikimin dinamiğinin, orta kesimlerin ve köylülüğün proleterleşmesine yol açacağı düşünülüyordu,⁴⁵ böylece kendi sınıf çıkarlarını savunurken işçi sınıfı, sonunda tüm toplumun çıkarlarını da savunmuş olacaktır; 2) kapitalist birikimin doğasındaki salt ekonomik çelişkiler, içsel mekanizmasının basitçe açılmasıyla, sistemde buhranı körükleyecekti. Böylelikle, ekonomik mücadele tarafından ortaya konulan mikrokozmozlar, gelecekteki gelişmenin tüm sırlarının anahtarını ellerinde tutuyorlardı. **Kapital**'in 1. cildindeki önermelerden yapılan mantık çıkarımları, sosyalist bir toplumu vaadediyordu. Avusturya - Marksizmi, kapalı bir sistemde sermaye birikiminin imkânsızlığının Rosa Luxemburg tarafından gösterilmesi ve ardından gelen çöküş teorisi, yeniden - üretim şemalarının Henryk Grossman tarafından, kapitalizmin tamı tamına hangi yılda yok olacağını önceden görmeye varan hünerli kullanımı, ekonomizmin, nasıl sınıf indirgemeciliğinin temel bir mekanizması olduğunu, entelektüel bir üslupla ortaya koyan belgelerdir.

Öyleyse, ekonomizmi ilintili olduğu ideolojik bağlamın —sınıf indirgemeciliğinin— bütünselliğinin dışında eleştirmek, bir makina parçasını parçası olduğu makineden soyutlayarak anlamaya çalışmaya benzer. Bundan dolayı Poulantzas, faşizmin doğuşu döneminde neden ekonomizmin işçi hareketinin temel ideolojik bileşkelerinden biri olduğunu açıklayamıyor ve sınıfların belirlenmesinde politik ve ideolojik ölçütleri yalnızca ek olarak getirerek, bu zorluğun üstesinden gelmeye çalışıyor. (Böyle yapmakla çözmeye uğraş-

tığı sorunları çözmüş olmuyor, fakat onları daha da geniş düzeylerde çoğaltıyor.)

Sınıf indirgemeciliği, böylece, I. Dünya Savaşı öncesi işçi hareketinin sınıf pratiğine bağlanmıştır. Savaşın hemen sonrasında döneminde de gene üstesinden gelinememişti; işçi hareketi dar bir sınıf perspektifinin tahakkümü altında kaldı ve sömürülen sınıfların bütünüyle ilgili tüm hegemonya iradesinden yoksundu. Reformist kesim için sorun, burjuva Devlet aygıtının mümkün olduğu kadar çabuk yeniden kurulması, işçi sınıfının gittikçe artan çıkarlarını elde etmesini sağlayan anlaşma koşullarının yeniden oluşturulmasıydı. Devrimci kesim için amaç, proleter devrimi başarıya ulaştırmak ve Sovyetik rejimi kurmaktı. Ama her iki durumda da izlenen sınıf politikaları, popüler - demokratik mücadeleler sorununu gözardı ederek dışta bırakıyordu. Dolayısıyla, orta sınıfların radikalize olması ve transformizm bunalımı, işçi sınıfı partilerini, verecekleri hiçbir cevabın bulunmadığı, tamamen yeni bir durumla karşı karşıya bıraktı. Sonuçta, orta sınıfların jakobenizmini sosyalist söyleme bağlamaya çalışmadılar bile; kendilerini, politik intihara götüren, katıksız sınıf perspektifi içinde tuttuular. Faşizm bu anlamda işçi sınıfının buhranının sonucuydu, kapitalist egemenlik sisteminin o zamana kadar içine düştüğü en ciddi bunalım süregiderken, işçi sınıfının Almanya veya İtalya'da proleter devrimi başarıya ulaştırmadaki yeteneksizliğinden değil, fakat kendisini, hükmedilen sınıfların tümüne karşı popüler bir hegemoni alternatifi olarak ortaya koyamamasından kökenini alan bir buhran. Sonuç olarak, orta sınıfların popüler çağırımları, açıkladığımız biçimde faşist politik söylem tarafından özümlemlenip nötralize edilerek yeni tekelleri bölümünün hizmetine verildi. Fakat bu sürecin işçi sınıfı düzeyinde de geri tepmeli yansımaları oldu. Söylediğimiz gibi işçi sınıfı ikili bir kimliğe sahiptir: Sınıf ve «halk» olarak. Buhranın üstesinden gelmesi için gösterilen sınıfsal çabaların —devrimci ya da reformist— boşa çıkması, işçi sınıfını moral bozukluğuna ve hareketsizliğe itti; popüler çağırımlar ve sosyalist söylem arasındaki eklemlenme yokluğu, bu kanatta faşizmin ideolojik etkisine karşı gittikçe büyüyen bir açıklık bıraktı. Bundan da Poulantzas'ın sözünü ettiği olay gelişti: İşçi sınıfı-

Birikim 48/46

nin bir bölümüne faşizmin aşılması ve işçi sınıfının tümünden nötralize edilmesi.

Eğer I. Dünya Savaşı sonunda Avrupa işçi sınıfı arasında açık seçik bir 'aşıkâr mukadderat'a sahip bulunan bir tanesi varsa, o da Alman işçi sınıfıydı. Egemen ideolojinin buhranı, her buhranda olduğu gibi, kendisini oluşturan çağırımlardaki eklemlenmenin bozulmasında ortaya çıkmıştı. Bir yandan egemen iktidar blokunun otorite ve prestiji ciddi olarak sarsılmış görünürken, öte yandan orta sınıflar arasında milliyetçi ajitasyon giderek halkçı (plebian) ve anti - kapitalist bir özellik kazanıyordu. Hitlerizm'in yarım geçtiği çatlak burasıdır ve bu yarım geçiş, işçi sınıfının Tarih'le buluşmasını yerine getirememiş olmasının sonucudur. İşçi sınıfı kendisini, Alman halkının tarihî mücadelelerine önderlik edecek, onları sonuçlandırıp, sosyalizme tamamlayacak bir güç olarak ortaya koymalıydı; belirsizliği ve eski egemen sınıflarla uzlaşması, ulusal felakete yol açmış bulunan Prusyalılığın kısıtlılıklarına dikkati çekmeli, tüm halk kesimlerini şu ideolojik simgelerle yoğunlaşacak ulusal bir rönesans için savaştırmaya çağırmalıydı: Ulusçuluk, Sosyalizm, Demokrasi.⁴⁶ (Buhran, eski Prusyalılığın özelliği olan milliyetçi ve otoriter çağırımlar arasındaki eklemlenmenin bozulmasını körükledi, bu sonucunu —eski Prusyalılık— zaten ulusal çıkarların doğrudan temsilcisi olma tarihî haklarını yitirmişti; öte yandan —Hindenburg'un küçümsemeye Avusturyalı onbaşı diye söz ettiği— Hitler gibi avami bir ajitatorün, hareketini «Nasyonal - Sosyalizm» diye adlandırması, bu iki kelimenin kitlelerin kafasında kendiliğinden bir yoğunlaşma eğilimi gösterdiğinin açık kanıtıdır.) İşçi sınıfının göstereceği hegemonya iradesi jakobenleşmiş küçük burjuvazi üzerinde büyük etki yapacak ve onların karşı çıkışlarının sosyalist yöne kanallanması sağlanmış olacaktır. Hitler meydana çıksaydı bile, halkçı ve milliyetçi bir dile konuşma tekeli elinde tutamayacaktı; kapitalist sınıflara verdiği ödünlerin hayal kırıklığına uğrattığı hareketin sol kanat kesimleri, toparlanacakları alternatif bir kutup bulacak ve sonunda tekelleri sermaye, çağırımlar sisteminin komünist hareketle bir tartışma alanı oluşturduğu böyle bir ideolojik alternatif üzerine oynamaya daha az hazırlıklı olacaktı. Ama böyle bir şey olmadı ve çoğulcu-

demokratik mücadele alanının işçi sınıfı tarafından terkedilmesi, yolu faşizme açık bıraktı. Bu yüzden Poulantzas'ın, Alman Komünist hareketinin ulusal ve demokratik ajitasyonu yönlendirme gereğini duyduğu ender birkaç andan birini, Schlageter çizgisini, eleştirmesi inanılmaz bir şey. Bu formülasyonun birçok oportünist öge içerdiği ve uygulamasının da Nazizm'le karşı karşıya bulunan Alman işçi sınıfını zayıflatmaya yaradığı doğrudur. Ama ilk olarak, oportünist ögeler, bu çizginin —Komintern'in politikasına egemen olan sınıf indirgemeciliği yüzünden— küçük burjuvaziye verilmiş bir **ödün** olarak anlaşılmasının sonucuydu; ikinci olarak, demokratik mücadelenin popüler - demokratik ve sosyalist çağırımları eklemlenmek için gösterilecek geniş ölçekli bir çalışma yerine, dağınık ve zig-zaklı bir biçimde yürütülmesinin, ancak ters etkilere yol açabileceği açıktır. Doğru tavır, bu çizginin derinleştirilmesi ve mantıkî sonucuna, sınıf indirgemeciliğinin terkedilmesine vardırılması olmalıydı. Böyle bir yön izlenmediyse eğer, bunun nedeni öznel yanlışlar değil, anlatmış olduğumuz gibi, işçi hareketinin sınıf pratiğini tümüyle belirleyen ergenliğin yapısal konumudur.

Nazizm döneminde, Poulantzas'ın kine benzer bir eleştiri, Leon Trotsky tarafından yapıldı. 1931'de, Alman Komünist Partisi'nin «Milliyetçi» çizgisini konu alarak şöyle yazdı: «Her büyük devrimin, ulusun tüm gürbüz ve yaratıcı güçlerini devrimci sınıfın çevresinde birleştirmesi ve ulusu yeni bir öz çevresinde yeniden kurması anlamında, bir halkın devrimi, ya da ulusal bir devrim olduğu bilinir. Ama bu, bir slogan değil, devrimin, daha da kesin ve somut bir tanımı gerektiren, sosyolojik açıklamasıdır. Slogan olarak, işçilerin kafasına aşılana kargaşalık pahasına bir budalalık, şarlatanlık ve faşistlerle pazar rekabetidir... Faşist Strasser, halkın % 95'inin devrimle yakında ilgili olduğunu söylüyor, bir sınıf devrimi değil halk devrimi, sonuç olarak... Thaelmann da aynı koroya katılıyor. Gerçekte, Komünist işçinin faşist işçiye söylemesi gereken şey nüfusun, % 98'inin değilse eğer, % 95'inin finans kapital tarafından sömürüldüğüdür. Ama bu sömürü hiyerarşik olarak örgütlenmiştir: sömürücüler vardır, alt - sömürücüler vardır, alt - alt - sömürücüler vardır v.b. Ancak bu hiyerarşi sayesinde

Birikim 48/47

Birikim 48/49

de, üst-sömürücüler halkın çoğunluğunun kendilerine tabi kılınmasını sağladılar. Ulusun kendisini yeni bir sınıfsal öz çevresinde yeniden kurabilmeye gerçekten yetenekli olması için, ideolojik olarak yeniden kurulması zorunludur; buna da proletaryanın kendisini «halk» içersine, «ulus» içersine çözmesiyle değil, tersine proleter devrimin programını geliştirerek, küçük burjuvaziyi iki rejim arasında bir seçme yapmaya zorlamasıyla ulaşılır.»⁴⁷ Sınıf indirgemeciliğinin daha eksiksiz bir formülasyonunu bulmak zordur: 1) halk/ iktidar bloku çelişkisinin özgünlüğü olumsuzlanarak yalnızca sınıf çelişkileri(nin varlığı) kabul ediliyor (sömürücüler, alt-sömürücüler, alt-alt-sömürücüler v.b.); 2) popüler-demokratik ideolojinin özgünlüğü ve özerkliği açıkça kayboluyor, salt sloganlara ya da şarlatanlığa indirgeniyor; 3) yalnızca iki uç ihtimal var: Ya tüm saflığıyla bir sınıf ideolojisi, ya da proleteryanın «halk» içersine çözülmesi —böylece popüler ideolojilerin sınıfsal söylemlerle eklemelenmesi reddediliyor; 4) dolayısıyla, bu indirgemeci sekterliğin sonucuna şaşmamamız gerek: İşçi sınıfının orta sınıflara gösterebileceği tek hedef **proleter** devrimdir.

Thaelmann'ın politikası şüphesiz hatalıydı, sosyalizm ve popüler-demokratik ideoloji arasındaki kaynaşma (erime) gibi **temel bir uzun vadeli stratejik çizgiyi** küçük burjuvazinin seçimlerde desteğini kazanabilmek amacıyla **salt geçici bir taktik** durumuna indirgediği için. Ama Trotsky'nin eleştirisi bu değil. Trotsky böyle bir kaynaşmanın gerekliliğini basitçe reddetti ve kendisini saf sınıf ideolojisiyle kısıtladı. Trotsky'nin, Nazizm tehlikesini anlayan ve işçi sınıfı için doğru bir strateji ortaya koyan birkaç devrimci Marksistten bir tanesi olduğu öne sürülür genellikle. Bunda temel bir yanlış anlama olduğu kanısındayım: Trotsky'nin, Nazizmin doğasını, küçük burjuvazi içindeki köklerini, işçi hareketi için ne denli ölümcül bir tehlike içerdiğini, Komintern'den daha keskin olarak gördüğü doğrudur; onun sosyal-demokrasi ile eylem birliği çağırılarının, «sosyal-faşizm» çizgisinin politik körlüğüyle kıyaslandığında, üstün bir derin-görüş içerdiği de doğrudur. Ama onun doğrusu, küçük burjuvaziyi kazanma savaşının aslı olan her yönünde Faşizmin zaferi çoktan elde ettiği bir zamanda, doğru savunma

çizgisini formüle etmekle sınırlanır. Almanya'da sosyalizme doğru atılacak her adımın işçi sınıfı ve orta sınıflar ittifakına bağlı olduğu ve böyle bir ittifakın Ulusçuluk, Sosyalizm ve Demokrasi'nin ideolojik kaynaşmasını (erimesini) gerektirdiği düşüncesi, Trotsky'nin düşüncesinin temellerine yalnızca yabancı değil, onlara düşmandır da. Popüler-demokratik mücadelenin doğasını yanlış anlaması, Alman Komünist Partisine Troçkistlerin önderlik etmesi durumunda da, Komintern'in yaptığı aynı stratejik hataların yapılacağı ve Nazizmin ilerlemesini durdurmakta aynı şekilde aciz kalınacağı konusunda çok az kuşku bırakıyor.

İtalya'da durum daha da açıktı. Transformizm bunalımıyla radikalize olan tüm halk güçleri için işçi sınıfının kendisini hegemonik sınıf olarak ortaya koyması zorunluydu. İşçi sınıfı, kendisini, Risorgimento'nun tamamlanmamış görevlerinin tarihi gerçekleştirici olarak göstermek zorundaydı. Fakat Bordiga'nın komünist liderliğinde, partinin politik pratiğine en sıkı «sınıfçılık»ın egemen olması zorunluluğu vardı —Mazzini ve Garibaldi jakobenizmi, rakip sınıfların ideolojileri olabilirdi ancak. Savaşın hemen sonrasında İtalya'da radikal jakobenizm sihirli bir formülle ifade ediliyordu: İtalyan Devlet'inin yeniden örgütlenmesinin temellerini atacak bir kurucu Meclis talebi. Eski Risorgimento formülü, egemen iktidar blokuna karşı çıkan tüm güçler için zorunlu bir talebe dönüşmüştü. Fakat sosyalist Partinin sol kesimi ile Komünist Parti, Kurucu Meclis'e karşı çıkarak, Sovyetlerin oluşturulması karşı önerisini getirdiler. Doğal olarak bu sınıfsal tecrit politikası, işçi hareketinin yenilgisine ve radikal jakoben çağırımların faşizm tarafından özümlemesine yol açtı.⁴⁸ Gramsci her zaman, Kurucu Meclis formülünün reddedilmesini, faşizm-öncesi dönemde Komünist Partinin en büyük hatalarından biri saymıştır. Daha 1924'te şöyle yazıyordu: «Kurucu Meclis sloganının yeniden geçerli duruma gelme ihtimali var mı? Varsa eğer, bizim bu konuda tavrımız ne olacaktır? Kısacası, şu andaki durumun politik bir çözümü olmalıdır. Bu çözümün en fazla alma olasılığının bulunduğu biçim ne olacaktır? Faşizmden proleterya diktatörlüğüne geçeceğimizi düşünmek mümkün müdür? Muhtemel ya da olası evreler nelerdir? Ülkenin içinde bulunduğu bunalımda, üstünlük sağlayaca-

cak olan partinin, bu zorunlu geçiş sürecini en iyi anlayan parti olacağı kanısındayım.»⁴⁹ Kurucu Meclis formülü Gramsci'nin politik anlayışında merkezî bir yer tutuyordu artık. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra İKP'nin politik pratiğine egemen olacak olan büyük ideolojik temaları tohum halinde görebiliyoruz.

Bu noktayı tamamlarken, Alman ve İtalyan örneklerinin sunulduğunda kullandığımız paralellikten yanlış bir sonuç çıkarılmaması için, tüm ülkelerin egemen burjuva söyleminden ayrışma derecesi ve sosyalist söylemlerle bütünleşme potansiyeli eşit, popüler-demokratik geleneklere sahip bulunmadıklarını belirtelim. Örneğin, Prusya Devletinin otoritecilik ve milliyetçiliğin gittikçe artan bir birlikle varolmasını öngören tarihî gelişiminin, sonuçta burjuva devriminin demokratik bir modele uymasını engellediği Barrington Moore tarafından gösterilmiştir.⁵⁰ Ayrıca bu açıdan İtalya ve Almanya arasındaki farklılıklar da dikkate değer. Yukarıdaki analizimizde açığa çıktığı gibi, popüler-demokratik gelenek, İtalya'da, Almanya'da olduğundan çok daha güçlü, egemen sınıfların politik söyleminde daha az özümlemiş durumdaydı. Dolayısıyla, popüler çağırımların işçi sınıfının ideolojik söylemiyle eklemelenmesi alternatif, İtalya'da Almanya'da olduğundan daha kolaydı. Bunu söylemek bu görevin Almanya'da **imkânsız** olduğu anlamına gelmiyor —savaş-sonrası buhran, görmüş olduğumuz gibi, bunun böyle olmadığını kanıtıyor— yalnızca, Alman işçi sınıfının, İtalyan işçi sınıfına oranla, ideolojik cephanesinde çok yetersiz bir donatımla bu görevi karşılamak zorunda kaldığı kastediliyor. Bu anlamda, Barrington Moore'un açıklaması, ilginçliğinin karşı çıkılmazlığına rağmen, önyargılı görünüyor; analiz türünün iyi kullanılmamasından ötürü, 15. yüzyıldan Hitler'e kadar, otoriteciliğin, Almanya'nın alternatif bir gelişme çizgisine imkân tanımayan kaderi olduğunu ima eder gibi. Böylece, egemen blokun ideolojilerinin uygunluğu ve yoğunlaşma derecesi abartılırken popüler-demokratik ideolojilerin rolü aşırı derecede ihmal ediliyor. Fakat bu sonuncu, marjinal ve kesinlikle egemen olmayan bir biçimde de bulursa, her zaman vardır ve buhran zamanlarında ortaya çıkar. Lenin'in dediği gibi: «Demokratik ve sosyalist kültürün **öğeleri**, kalıntı biçiminde de olsa, her ulusal

kültürde her zaman bulunurlar... Fakat her ulus salt 'öğeler' biçiminde değil, egemen kültür biçiminde bir burjuva kültürüne sahiptir.»⁵¹

FAŞİZMİN POLİTİK DEĞİRLERİ:

Eğer yukarıdaki analiz doğruysa, faşizm ikili bir krizden doğdu: Popüler-demokratik çağırımların jakoben potansiyelini geleneksel yöntemlerle nötralize edemeyen egemen kesimlerin buhranı; onları sosyalist politik söylemlerle eklemleyemeyen işçi sınıfının buhranı. Faşizmin doğuşunda ideoloji olayına, bu analizimizde fazlaca ağırlık veriyorduk gibi görünebilir. Böyle bir durum olduğunu sanmıyorum. Egemen sınıfların buhranı, ancak kapitalist birikim sürecinin koşullarına, emperyalist savaşın bu süreç üzerindeki etkisine, ekonomik bunalıma v.b. başvurulduğu zaman anlaşılabilir. Tarihî süreçlerin nihai belirlenmesinde üretim ilişkilerinin birincilliğine şüphe düşürmek gibi bir niyetimiz yok. Söylemek istediğimiz, toplumsal yeniden-üretim sürecinin salt egemen üretim tarzının yeniden-üretiminden ibaret olmadığı, fakat onun koşullarını da —ki bir tanesi de ideolojidir— kapsadığı; bir toplumsal formasyonda egemen üretim ilişkileri içersinde yer almayan kesimlerin öneminin artmasıyla birlikte, toplumsal yeniden-üretim bütünü için ideolojik süreçlerin görece özerkliği ve öneminin de artacağı. Toplumsal ve siyasî ağırlıkları giderek büyüyen «orta sınıflar» —ideolojik yapılarında popüler çağırımların sınıf çağırımlarından çok daha önemli bir rol oynadığı kesimler demektir bu— aynı zamanda, demokratik mücadele alanının daha da genişlemesini ve sınıf mücadelesi genel alanında ideolojik mücadelenin öneminin büyümesini belirlediler. II. Enternasyonal Marksizmine göre, bu kesimlerin önemi devamlı azalacaktı; bundan da, görmüş olduğumuz gibi, sınıf indirgemeciliği ve ekonomizmin belirleyici rol oynadığı bir politika çıkarıldı. Ama kehanetin yanlış olduğu gösterildi; tekelci kapitalizm koşulları altında, bu kesimlerin önemi, devamlı büyüme eğilimi gösterdi. Faşizmin zaferi, bu beklenmeyen durumun ilk kanıtıydı ve onun iktidara gelmesini belirleyen buhranda, ideolojik etmenler aslı bir rol oynadılar. Faşizmin köken ve doğasını açıklamaya çalışan psikolojik ve psikoanalitik teoriler bundan

kaynakları: Faşizmin, ideolojinin öteki çağdaş politik olaylardan daha özerk ve belirleyici bir rol oynadığı süreçlerin sonucu olduğu karışık sezgisi altta yatar. Faşizmi, «normal» tarihî sürecin bozulması ve çarpıtılması olarak gösterme eğilimindeki analizler de bundan dolayıdır —normallik, kesimlerin ekonomik çıkarları tarafından sıkı sıkıya belirlenen politik akış olarak anlaşılıyordu. Totaliteryanizm teorilerinin göstermeye çalıştığı olay da —en hatalı teorilerde bile bir gerçeklik tohumu gizlidir— bundan dolayıdır; faşizmde bireyin sınıf olarak değil, kitle olarak hareket ettiği tezinde, sınıf olarak çağırılmaların değil, «halk» olarak çağırılmaların faşist politik söyleme egemen olduğu sezgisi gizlidir. (Bu olay, totaliteryanizm teorisyenleri tarafından sunulan geleneksel bağlardan tümüyle kopmuş mitik bir «birey» postülasıyla açıkça çarpıtılmaktadır.)

Faşizm, işçi hareketinin olgunlaşmasının buhranıydı. Faşizm öncesinde reform - devrim alternatiflerinin iki kutbu, birbirlerini zorunlu olarak sınıf - içi bir perspektifle tanımladılar. Sonrasında ise bu perspektif değişmeye başladı. 1944'te aklı başında bir reformist teorisyen, Adolf Sturmthal, kendi görüşünce, savaşlar - arası yıllarda işçi hareketinin en büyük hatasının, baskı grubu zihniyeti ve halk sınıflarının tümüne kendisini politik bir alternatif olarak gösterememesindeki yeteneksizlik olduğunu vurguluyor. «Avrupa işçilerinin, politikaya fazlaca karışma'nın tam tersine, yeterince politik düşünmediklerini, uyguladıkları politik ve toplumsal baskıya uygun düşecek gerçek bir politik sorumluluğu üstlenmekte duraksadıklarını göstermek istiyorum.» İşçi hareketinin seçimlere katıldığı, sosyalizmden söz ettiği v.b. gelmesi olası itirazlar hakkında da şöyle diyor: «Bunların tümü, büyük ölçüde yüzeysel etkinliklerdi. Dibini kazıdığımızda, politik eylem labirenti içerisinde iyi gizlenmiş, ama onun içeriğini belirleyen, Amerikan işçilerinin karakteristik özelliğiyle özdeş bir baskı grubu zihniyeti buluruz. İki savaş arasında dönemde Sosyalistlerin büyük bir bölümü, 1923'ten sonra da Komünistlerin büyük bir bölümü için Sosyalizm, gündelik politik eylem üzerinde çok az etkisi olan uzak bir politik erkti. Gerçek erekları, Amerikan sendikalarının üyelerinin çıkarlarını temsil etmesine çok benzer bir biçimde, sanayi işçi-

lerinin çıkarlarının korunmasıydı. Sosyalist programlarının, ancak işçiler iktidarı tümüyle ele geçirmeyi başardıktan sonra uygulanabileceğinin farkına varmışlardı. Bu yüzden kısa vadeli etkinlikleri iki tür kısa vadeli taleple sınırlandırılmıştı: Sendikalar tarafından ve sendikalar için savunulan toplumsal talepler; işçisiyle, burjuvasıyla tüm demokratik öğeler tarafından savunulan demokratik talepler. Tüm iktidarı ellerinde tutarak, Sosyalist bir toplumu yaratabilecekleri gün gelinceye kadar, gerçek erekları bunlardı. Tüm maksat ve niyetlerine karşın, bu yüzden, işçi partileri baskı grupları gibi hareket ettiler... Ne yazık ki işçi partileri, her ne kadar baskı grupları gibi düşünseler ve hareket etseler de, siyasî partilerdi; böylelikle, hükümet etmeye çağırılıyorlardı, bazan devrimci bir süreç yoluyla —1918'de Orta Avrupa'da olduğu gibi—, bazan da parlamentarizmin kuralları içinde... Hükümet etmenin sorumluluğuyla karşı karşıya kalınca, işçilerin yapıcı çözümler önerdikleri sorunlar dizisinin sınırlılığı açığa çıktı. Bu yetersizlik, işçi partilerinin tümü için geçerliydi... Hareketlerin sosyalist ereklarıne bakıldığında —eylemlerine değil— partilerin gerçek çıkarları alanının, belirgin sınırlılığını bulanıklaştırma eğilimine karşın.»⁵³

Savaştan sonra Avrupa Sosyal - Demokrat partileri kendilerine özgü bir formülle bu sınırlılığın üstesinden gelmeye çalıştılar: İşçi hareketinin baskı - grubu niteliğinin kalıcı olarak kabullenilmesi ve popüler - demokratik çağrılmalarla liberal burjuva ideolojisinin tümünden kaynaşmasına razı olunması. İşçi sınıfını gelecekteki sosyalist bir toplumun hegemonek sınıfı olarak ele alan ve ekonomizm yoluyla bu uzak hedefler ile sendikalist, reformist gündelik etkinlik arasında köprü kurmaya çalışan eski Sosyal - Demokrasi'nin ve sınıfsal talepleri kesimsel taleplere dönüştüren, popüler çağrılmalarla liberal burjuva ideolojisi arasındaki eklemlenmeyi kopartan Faşizmin tersine, bugünkü Sosyal - Demokrasi ikili bir ideolojik hareket üzerinde temelleniyor: İşçi sınıfının yalnızca bir baskı grubu olduğunu ve her zaman da öyle kalacağını kabul eder, ki bu da işçi sınıfının hiçbir uzun vadeli politik hedefinin bulunmadığı anlamına gelir. Faşizm dönemindeki Sosyal - Demokrasinin durumunda olduğu gibi. Aynı zamanda, popüler - demokratik çağrılmaları li-

Birikim 48/50

beral burjuva söylemiyle eklemlenmesinden koparmak için değil, tersine, aralarındaki birliğin koparılamazlığını savunmak (sağlamlaştırmak) ve kendi siyasî programını o söylemin içerisinde görece daha «demokratik» ve «yeniden - üleştirici» bir alternatif olarak koymak için mücadele eder. Bu durumda çağdaş Sosyal - Demokrasi, eski sosyalizmin baskı grubu zihniyetinin, onu öbürleri gibi bir burjuva partisine dönüştürerek, üstesinden gelmiştir. «Halk» ve sınıf arasındaki mesafe —başka araçlarla da olsa— faşizmde olduğu kadar sıkı ve Sosyal - Demokrasiden kesinlikle çok daha fazla olarak korundu savaşlar arasında. İngiltere'de Hugh Gaitskell veya Almanya'da Ollanauer, Willy Brandt tarafından temsil edilen geçiş, bu açıdan karakteristiktir. Halk ve sınıf arasındaki bu ayrışma bir kez sağlandıktan sonra, Sosyal - Demokrasinin sendikalar gibi belirli bir baskı grubuyla en yakın bağları koruyabileceği doğaldır.

Komünist hareket içinde sınıf indirgemeciliğinin üstesinden gelme çabaları değişik çizgiler doğrultusunda oluştu. Kesinlikten yoksun ve zigzaglı bir yoldan da olsa, Stalinist baskı ve Sovyet dış politikasının dönemeçlerinin etkisi altında Komünist hareketteki çeşitli eğilimler, sosyalizm ve popüler - demokratik ideoloji arasındaki bir kaynaşmaya doğru yönelmeye çalıştılar. Komintern'in «sosyal - faşist» dönemin aşırı - sol sekterliğini terketmesi, bazı Komünist liderliklerin, politikalarını bu doğrultuda yeniden yönlendirebilecekleri bir zemin yarattı. Komintern'in 7. Kongresi bu açıdan ayrıştırıcı bir çizgi oluşturdu.⁵⁴ Dimitrov Kongreye sunduğu, birçok açıdan dikkat çekici bir raporda, şunları söyledi: «Partilerimizin anti - faşist mücadeledeki en zayıf yönlerinden birisi, faşist demagojiye karşı yetersiz ve çok yavaş tepki göstermeleri ve faşist ideolojiye karşı mücadele sorununu bugüne kadar gözardı etmeyi sürdürmeleridir... Faşistler, geçmişte büyük ve kahramanca olan ne varsa, onların mirasçıları ve sürdürücüleri olarak görünebilmek, halkın ulusal duygularına saldıran ve alçaltıcı olan ne varsa onları da faşizmin düşmanlarına karşı silah olarak kullanabilmek için, her ülkenin tarihini altüst ediyorlar. Almanya'da yüzlerce kitap tek bir amaç için basılıyor. Alman halkının tarihini çarpıtmak ve ona faşist bir görünüm vermek için... Mussolini, Ga-

ribaldi'nin kahramanca kişiliğini kendisine sermaye yapmak için her çabayı harcıyor. Fransız faşistleri Jan Dark'ı kendi kahramanları olarak öne çıkarıyorlar. Amerikan faşistleri Amerikan Bağımsızlık Savaşı geleneğine, Washington ve Lincoln'un geleneğine başvuruyorlar. Bulgar faşistleri yetmişlerdeki ulusal özgürlük hareketlerini ve onun halk tarafından sevilen kahramanlarını, Vasil Lavsky, Stephen Karaj ve ötekilerini kullanıyorlar.

«Bütün bunların işçi sınıfının ereğiyle hiçbir ilişkisi bulunmadığını varsayan, kitleleri halklarının geçmişi hakkında, tarihî olarak doğru yoldan, içtenlikle Marksist, Leninist - Marksist, Leninist - Stalinist bir ruhla aydınlatmayan, güncel mücadeleyi halkın devrimci geleneklerine ve geçmişe bağlamak için hiçbir şey yapmayan komünistler, ulusun tarihî geçmişinde değerli olan ne varsa, kitleleri aldatmaları için, faşistlere teslim etmiş olurlar.

«Hayır yoldaşlar, biz, bizim kendi halkımızın yalnızca şimdiki ve gelecekteki değil, aynı zamanda geçmişteki her önemli durumuyla da ilgileniyoruz. Biz komünistler, işçilerin meslekî çıkarlarını temel alan dar bir politika izlemiyoruz. Bizler dar kafalı sendika görevlileri ya da ortaçağ lonca liderleri veya esnaf ve ustabaşılar değiliz. Bizler, modern toplumun en büyük, en önemli sınıfının, alinyasında insanlığı kapitalist sistemin acılarından kurtarması bulunan bir sınıfın, dünyanın altıda birinde kapitalizmin boyunduruğunu atarak yönetici sınıfı oluşturan bir sınıfın, işçi sınıfının, sınıf çıkarlarının temsilcileriyiz. Biz sömürülen emekçi tabakaların hayatî çıkarlarını savunuruz, ki bu da, bütün kapitalist ülkelerde ezici çoğunluğu oluşturur...»

«Yerli sömürücülere karşı proletaryanın sınıf mücadelesinin çıkarları, ulusun özgür ve mutlu geleceğinin çıkarlarıyla çelişkili değildir. Tersine, sosyalist devrim ulusun kurtuluşu anlamına gelecek ve daha yükseltilere giden yolu açacaktır. Şimdiki durumda kendi sınıf örgütlerini kurarken, faşizme karşı demokratik hak ve özgürlükleri savunurken, kapitalizmi devirmek için savaşırken, işçi sınıfı, doğrudan doğruya ulusun geleceği için savaşmaktadır.»⁵⁵

Savaş sırasında Sovyetler Birliği'yle olan siyasî bağlarının zayıflaması ve çeşitli Komünist Partilerin, Hitlerizme karşı ulusal direniş hareketlerinin başına geçmelerine yol açan,

Birikim 48/51

kitle örgütlerine dönüşmeleri, bu yeni çizginin potansiyel olarak ima ettiği her şeyi kanıtladı. Ama teorik yeniden - formüle etme süreci gerekli adımı atmadı ve sınıf indirgemeciliğinin tortuları —ikinci Stalinist buz çağı ve Soğuk Savaş tarafından güçlendirilmiş olarak— değirmen taşı gibi tepede asılı kalarak, on yıllar boyunca, Direniş tarafından başlatılan bu ideolojik ve politik dönüşüm çizgisinin içsel potansiyellerinin gelişmesini geciktirdi. Alışılmış yanlış anlamalardan bir tanesi, demokratik mücadelenin birincilliğinin burjuvazinin bir kesiminin ilerici niteliğini gerektirdiği nosyonuydu (anlayıştıydı), ki buna, açıkça antagoniştı olan, aşırı - solcu bir tezle karşı çıkıldı: Burjuvazinin tüm kesimlerinin kesinlikle gerici niteliği verili olduğuna göre, demokratik mücadelelerin zamanı geçmişti ve mücadeleyi katıksız bir devrimci sınıf perspektifiyle sınırlamak zorunluydu. Görebileceğimiz gibi, her iki tez de, demokratik ideolojili burjuva ideolojisinden başka bir şey olarak düşünmedikleri için, sınıf indirgemeciliğini paylaşmaktadırlar. Eğer tersi olarak, bu varsayım terk edilip popüler - demokratik ideolojilerin sınıf ideolojileri olmadığı kabul edilseydi, karşılaşmanın kavramları yer değiştirmiş olacaktı: İşçi sınıfının temel ideolojik mücadelesi, hem sınıf sektörliğinden, hem de sosyal - demokratça oportünizmden kaçınarak, popüler - demokratik ideolojili kendi söylemine bağlamasından ibarettir. Bu, korunması zor bir dengedir, fakat işçi sınıfı mücadelesi her zaman zor bir mücadele olmuştur ve Lenin'e göre, uçurumlar arasında yürümek demektir. Popüler çağrılarla proleter çağrılar arasındaki eklemleme, işçi sınıfını geri kalan halk kesimleri üzerindeki ideo-

lojik hegemonyasını kurma mücadelesi yaratır.³⁸ Avrupa işçi sınıfının etkisini arttırmakta olduğu ve mücadelesini, orta sınıfların ideolojik ve politik hegemonyası için, bir yarışma olarak giderek daha da iyi algılamak zorunda bulunduğu bugün, Marksizmin ideolojik pratiğinin, sınıf indirgemeciliğinin son izlerini de ortadan kaldıracak kesinlikli bir teorisini geliştirmesi, her zamankinden daha fazla gereklidir. Bu teorisinin merkezli, şimdiye kadarki analiz doğruysa, popüler - demokratik çağrılarının özgün özerkliğinin teorisi tarafından oluşturulmalıdır.

Faşist deneyimi yeniden düşünmek ve yeniden analiz etmek aşağıdaki nedenden dolayı bana zorunlu görünüyor: Faşizm, popüler çağrılarının en radikalize olmuş biçimiyle —jakobenizm— burjuvazinin egemen kesiminin söylemine dönüştürülebildiği, en uç biçim olmuştur. Bu yüzden faşizm, popüler çağrılarının sınıf - dışı niteliklerinin tam bir ortaya konuşudur (demonstration). Sosyalizm, çoğu zaman ileri sürüldüğü gibi, faşizmin karşıt kutbu değildir. Bunu düşünebilmek için, faşizmin en tutucu ve gerici kesimlerin sınıf ideolojisi olduğu, sağ ve sol kanat ifadelerinden, bir liberalizm sürecinden (continuum) geçerek, sosyalizme vardığı kabul edilmelidir. Sosyalizm kesinlikle faşizme karşı tavrı alışır ama, faşizm, burjuvazi tarafından nötralize edilen ve buhran döneminde burjuvazinin kendi politik söylemine dönüştürdüğü popüleri radikal bir söylemken, sosyalizmin, işçi sınıfının radikal anti - kapitalizminin onun tüm devrimci potansiyelini geliştirmesini mümkün kıldığı popüler bir söylem olduğu anlamında.

rum için de kullanmanın haklılığı, her iki hareketin politik içeriğine dayanmıyor. İkisinin de ideolojilerini sözkonusu toplumsal formasyonlarda, egemen sınıfların söylemlerinden ayrılmış popüler çağrılarının radikalize edilmesi üzerine kurmuş olmalarıdır bunu haklı çıkaran. Bu ortak öge üzerinde ısrar etmek, hıncı, tamamen biçimsel bir benzerliği vurgulamaya değil, fakat faşizmi yeterince anlamak için temizlenmesi gerekli olan bir yer değiştirmeler ve ideolojik belirsizlikler alanına yöneliktir.

³⁸ Bkz. Renzo de Felice, *Intervista sul fascismo*,

³⁸ N. Poulantzas, *Classes in Contemporary Capitalism* (Çağdaş Kapitalizmde Sınıflar), Londra; NLB, 1975; s. 198. Parantez içindeki cümle Fransızca baskıda yer alıyor, fakat İngilizce baskıda yok.

³⁹ Aynı yerde, s. 201.

⁴⁰ Jakobenizmi bu kavramlarla tanımlarken onun; tarihteki koşulların değişmesiyle birlikte değişebilen ilerici hakkında bir yargı öne sürmüyoruz. Jakobenizm Fransız Devriminde ilerici bir güçken, faşizm altında tersine, derinliğine gerici bir politikanın hizmetindeydi. Aynı kavramı her iki du-

a cura di Michael A. Leeden, Roma, 1975, s. 48-9.

⁴² Faşizmin son ana kadar varolan ve bazan komünist liderlerle biçimsel devrimci değerleri paylaşma duygusunda yansıyan devrimci ve anti-statükocu retorikinin nedeni budur. 1945 Eylülünde, Goebbels hatıra defterine şöyle yazıyordu: «Duçe, İtalya felaketinden Führer'in beklediği gibi moral sonuçlar çıkarmamış. ... Führer ya da Stalin çağında bir devrimci değil o. Halkına o kadar bağlı, öylesine bütünüyle İtalyan ki, dünya çağında bir devrimci olmak için gerekli niteliklerden yoksun.» 1945 Nisanında, Mussolini Milano bölgesini terkeder ve İtalyan faşizminin döngüsünü kapatırken, Bombacci'nin notu: «Başka neye ihtiyacım olabilir?... Uzmanım böyle işlerde. Yudenitch'in beyaz kuvvetleri kente doğru ilerlerken, Petersburg'da Lenin'in bürosundaydım ve gitmeye hazırlanıyorduk, tıpkı bugün yaptığımız gibi.» (Aktaran: F. W. Deakin, *The Brutal Friendship*, Londra, 1968, s. 811.)

⁴³ Bkz. Renzo de Felice'nin Mussolini üzerine anlamlı biyografisinin çeşitli ciltleri, özellikle öncekiler: *Mussolini il rivoluzionario* (1883-1920), Turin, 1965; *Mussolini il fascista: la conquista del potere* (1921-1925), Turin, 1966; *Mussolini il fascista: l'organizzazione dello Stato fascista*.

⁴⁴ Poulantzas'ın kavramlaştırmasının bu yönde sınırlılığı Anthony Cutler tarafından doğrulukla belirtilmiştir. «*Fascism and Political Theory*», (Faşizm ve Siyasi Teori), *Theoretical Practice*, no-2, Nisan, 1971, s. 5-15.

⁴⁵ Bildiğimiz gibi bu sonuç, Marx'ın analizinin zorunlu bir çıkarılması değil. Konumuz için önemli olan, işçi hareketinin birçok kesiminin, bu teşhisi, Marksist analiz zorunlu bir sonucu olarak uygulamış bulunduğu.

⁴⁶ Alman popüler çağrılarının, ülkenin özgün tarihteki gelişimine bağlı olarak, sağlam bir milliyetçilik bileşkenini içermesi, popüler çağrılarının her durumda zorunlu olarak milliyetçiliği içermeleri demek değildir. İngiltere olayında örneğin, milliyetçi ögenin varlığı çok daha azdır —gerçekten de demokratik ideolojide evrenselcilik ağır basar. Ayrıca, milliyetçilik ve ulusal gelenekleri birbirine karıştırmamak gereklidir.

⁴⁷ «Ulusal Komünizme Karşı: Kızıl Referandumun Dersleri», *The Struggle against fascism in Germany*, içinde (Almanya'da Faşizme Karşı Mücadele), Londra, 1975, s. 62. Gene bkz. «Problems of the Italian Revolution» (İtalyan Devriminin Sorunları), *Writings of Leon Trotsky* (Leon Troçki'nin Yazıları) içinde (1930), New York, 1975.

⁴⁸ Giorgio Amendola, yakın zamanda şöyle söyledi: «Savaş sırasında (I. Dünya Savaşı, E.L.) savaş sonrası dönemin politik mücadelesinin geliştirilmesi için bir öncül oluşturan başka bir ögeye dikti çekmek istiyorum, Aralık 1917'de Salandra'nın çevresinde oluşturulan Fascismo Nazionale'ye. Bu, Salandra gibi Muhafazakârlardan Milliyetçilere, Anarkosendikalistlere, Mussolini'ye kadar uzanıp Demokratik Müdahalecileri de kapsayan, yurtseverliği tekeline almış, homojenleşmemiş güçler

«fascio»su sağcı güçler tarafından yönlendiriliyordu. Çünkü, o zamanlar tarafsız güçler tarafsızlıklarına ne şekilde yurtsever ve milliyetçi gerekçeler getireceklerini bilemiyorlardı. ... Bu olay, bir yandan tarafsız güçleri, savaş sonrası dönemde milliyetçi kart oynamalarını engelleyerek, zarara uğrattırırken, öte yandan, yurtseverlik bayrağını bu heterojen güçler «fascio»suna teslim etti. Mussolini, bir noktada, gazetesini, işçilerin, savaşçıların, üreticilerin «fascio»sunun gazetesi olarak adlandırdı ve «fascio» kelimesini aldı; sol harekette bile bir geleneğe sahip bulunan —1892-1894 Sicilya Fasci'sinden bu yana—, İtalya gibi çeşitliliği bol bir ülkede heterojen güçlerin birliğinin mümkün olduğunu tümüyle yeterli olarak açıklayan bir kelime...» (*Intervista sull'antifascismo*, Bari, 1976, s. 30-1).

⁴⁹ Bkz. Palmiro Togliatti, *La formazione del gruppo dirigente del Partito Comunista Italiano*, Roma, 1962, s. 246. Belirli yorumcular tüm «bienio rosso» deneyini (1919-20) başarısız bir demokratik devrim olarak yorumlamaya çalıştılar. Pietro Nenni, örneğin, bu konuyla ilgili olarak Kurucu Meclis için ajitasyonun önemini altını çizerken, Angelo Tasco (*Nascita e avvento del fascismo*, Bari, 1965) ve Leo Valiani «La storia del fascismo nella problematica della storia contemporanea e nella biografia di Mussolini», *Rivista Storica Italiana*, Giugno, 1967, s. 459-81) D'Annunzio'nun «yurtsever yıkıcılık»ıyla muhtemel bir çakışmayı konu alıyorlar. Kısa süre önce her iki tez üzerine düşüncelerini belirten —ve kanımızca, onları fazlaca bir çabuklukla bir kenara atan— Giovanni Sabatucci, gene de, başarılı bir demokratik ittifakın imkânını olumlayarak sonuca varıyor: «İşçiler, köylüler, geniş orta kesimler arasında demokratik bir ittifakın kurulmasının imkânına karşı, çıkar çatışmalarının çaresizliğinden kaynaklanacak yapısal engeller yoktu. Belirtildiği gibi, derin ayrılıklar, ciddi engeller vardı, ama hepsi de geçici nitelikte; bu engelleri ortadan kaldırma görevi —zor, fakat kaçınılmaz bir iş— ilerici politik güçlere, özellikle de işçi hareketine düşüyordu.» (*La crisi italiana del primo dopoguerra*, Bari, 1976, s. 24.)

⁵⁰ Barrington Moore Jr., *Social Origins of Dictatorship and Democracy* (Diktatörlük ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri).

⁵¹ V.I. Lenin, «Critical Notes on the National Question» (Ulusal Sorun Üzerine Eleştirel Notlar), Toplu Eserler, cilt 20, s. 24.

⁵² Poulantzas'ın, faşizmde, her toplumsal kesim için bütünüyle ayrı bir politik söylem bulunduğu yolundaki tezini, bu anlamda, paylaşmıyoruz. Faşist politik söylemin özü, tersine, sınıf çağrılarını kesimleştirmesinde (onları sınıfların değil, toplumsal kesimlerin çağrılarınıymış gibi göstermek) ve toplumun tümüyle ilgili olarak algılanan çağrılara bağımlı kılmasında yatar (daha önce verdiğimiz ırkçılık örneğinde olduğu gibi).

⁵³ A. Sturmfels, *The Tragedy of European Labour, 1918-1939* (Avrupa İşçilerinin Trajedisi, 1918-1939), New York, 1951, s. 37.

⁵⁴ Komintern'in 7. Kongresinde bu yeni çizginin kabulü, «Sosyal-Faşizm» dönemine karşılık bir özleştirme anlamına geliyor elbette. Poulantzas kitabında, böyle bir özleştirmenin tümüyle yetersiz olduğunu ve uzun bir dizi hata ve sapmaların buradan kökenini aldığını, doğru olarak belirtiyor. Sorun gerçekte bu yazının konusunu aşılıyor, ama gene de birkaç noktayı belirtmek istiyorum. Demokratik bir cephe gereğini propaganda etmenin yanı sıra, demokratik bayrakların burjuva bir niteliğe sahip olduğunu öne sürmek, yalnızca bir sağ sapmaya yol açabilir. Stalinist politika, Sovyetler Birliğiyle ittifak kurmaya yanaşacak burjuva hükümetlerin iktidarda bulunmasıyla ilgilenmeyi, demokratik cephelerde proletarya hegemonyasını desteklemeye yeğ tutarak bu sapmaya katkıda bulundu. Bundan dolayı, işçi sınıfının tarihî deneyimi sınıf indirgemeciliğinde ideolojik bir engelle çarptıysa, Stalinist politika da böyle engelleri güçlendirmeye katkıda bulundu. Bununla birlikte, Komintern'in 7. Kongresi'nden doğan politik çizgi, değişik bir okumaya izin verdi; demokratik bayrakların sınıf-dışı niteliğinin, dolayısıyla da, demokratik cephelerde proletarya hegemonyası için mücadelenin, olumlanmasını mümkün kıldı. Bu yorumun, mümkün olduğunun kabulü bile, temel bir ileri adımı içeriyordu; «sosyal-faşizm» politik çizgisi yalnızca yanlışlara ve yenilgilere yol açmışken, 7. Kongre'nin çizgisi —daha önce söz ettiğimiz sapmalarla birlikte— Yugoslav devriminin zaferinden, Togliatti'nin İKP'yi bir kitle hareketine dönüştürmesine kadar uzanan birçok başarılı deneyimi getirdi. Şimdiki stratejik çizgilerin kökenine varmak istediklerinde, İtalyan Komünistlerinin Komintern'in 7. Kongre'sine kadar gitmeleri bu nedenle, anlaşılabilir bir şey. (Bkz. Luciano Gruppi, *Togliatti e la via Italiana al socialismo* Roma, 1974, özellikle I. bölüm 'Dal fronte popolare all'unita nazionale antifascista.)

⁵⁵ G. Dimitrov, «The Fascist Offensive and the Tasks of the Communist International», *Selected Speeches and Articles*, (Faşist Saldırı ve Komünist Enternasyonal'in Görevleri, Seçme Söylevler ve Makaleler), Londra, 1951.

⁵⁶ Gramsci tarafından tanımlandığı biçimiyle «hegemonya» kavramı, Marksist siyasî analizde, im ettiği her şeyle birlikte geliştirilmesi gereken, anahtar bir kavramdır. Burada bu analize giremeyeceğiz, fakat Chantal Mouffe'in Gramsci'ci hegemonya kavramı üzerine, yayımlanmamış çalışmasında geliştirdiği yorumu temel alarak, şu noktaları belirtmek istiyoruz: Demokratik çağırımların özgün özerkliği nosyonu, «hegemonya» kavramında örtük olarak bulunur —demokratik ideolojinin sınıf mücadelesinin alanı olduğu da— ve dolayısıyla Marksist teorinin sınıf indirgemeciliğinin üstesinden gelmesini sağlar. Gramsci'nin büyük orijinalitesi, tarihî süreçlerin belirlenmesinde üstyapıların önemi üzerinde çok fazla durmasından ileri gelmez— başka teorisyenler, Lukacs gibi, bu nokta üzerinde durmuşlardı— ekonomizm ve sınıf indirgemeciliğinin (ikisinin de) aynı zamanda üstesinden gelme çabalarından ileri gelir. Buna karşın, bu durum hiçbir zaman Gramsci'nin ideolojik eklemlemelerin daima sınıf söylemleri içerisinde oluştuğunu unutmamasına yol açmadı. J. M. Pötte'nin öne sürdüğü gibi: «Gramsci'ci hegemonya kavramı, böylece, iki tamamlayıcı düzey ima eder: (1) Halk kitlelerini kazanabilecek ilişki türü (2) Parti'nin onun aracılığıyla hegemonyasını örgütlediği sınıf eklemlemesi (proletaryanın köylülük üzerinde önceliği). Belirli yorumcular bu ikinci düzeyi gözardı ederek değişik Gramsciler türettiler, «demokratik» ve «halkçı». Fakat yorumcuların büyük çoğunluğu, ilk düzeyin önemini eksik değerlendirdiler; Lenin-Gramsci ilişkisi, onların, Gramsci'ci düşüncenin orijinal ve özgün özelliklerinden habersiz kalmalarına yol açtı. (*La pensée politique de Gramsci*, Paris, 1970, s. 129-130). Togliatti'nin geliştirdiği, İtalyan komünizminin büyük temaları —Kitle Partisi, ilerleyen demokrasi, işçi sınıfının ulusal görevleri vb.— bu hegemonya fikri olmadan anlaşılabilir. (3) Bu düşünce hâlâ yalnızca bir taslaktır ve demokratik ideolojinin sınıf-dışı niteliği açısından Gramsci'ci hegemonya kavramının tüm teorik imalarının geliştirilmesi, büyük ölçüde tamamlanması gereken bir görev oluşturmaktadır.